

Микола ЄРЕМЕНКО
(Бердянськ, Україна)

УДК 94(477) «17-18»

**Інформація про військове духовенство
Південної України в спадщині Я.П. Новицького**

Творча спадщина Я.П. Новицького є настільки значущою, що в ній міститься інформація чи не зі всіх більш-менш важливих аспектів минулого південноукраїнського регіону. У тому числі – і з церковного життя, включаючи діяльність військового духовенства Півдня. Тож метою нашої розвідки є звернення уваги саме на цю складову спадщини знаного дослідника минувшини Запорозького краю.

Обумовимось, що історія духовенства краю вже давно посідає важливе місце в переліку проблематик, до яких традиційно звертаються і науковці, і краєзнавці-аматори. Причому інтерес до різних груп підлеглих духовного відомства не є прямо пропорційним чисельному представництву тієї чи іншої групи. Зокрема, досить представницькою є історіографія історії монастирів і чернецтва краю, хоча відсоток чорного духовенства серед духовних осіб тут був вкрай малим.

Певною мірою подібна диспропорція між, так би мовити, «рівнем дослідницького інтересу» та чисельним представництвом групи має місце і стосовно військового духовенства. На сьогодні у історіографічному доробку вітчизняних науковців вже наявно чимало досліджень, які так чи інакше стосуються цієї групи духовної верстви. Втім, ключовою тут є саме фраза «так чи інакше». Адже у переважній більшості статей, монографій, дисертаційних робіт, які відносяться до даних досліджень, біографії, факти, проблеми, що стосуються військового духовенства, наводяться і аналізуються в контексті дослідження іншої проблематики. Інші ж наукові роботи (відсоток який є вкрай невеликим) присвячені, як правило, окремим архівним зібранням, окремим представникам військового духовенства чи духовним особам, які задовольняли релігійні потреби тих чи інших військових формувань, наявних на Півдні [1; 3; 5]. Як така ж тематика історії православного духовенства, яке задовольняло релігійні потреби військових на півдні України, досі не була сформульована.

Слід зауважити, що кажучи про «військове духовенство», ми чітко усвідомлюємо, що маємо справу, фактично, з двома категоріями підлеглих духовного відомства. По-перше, це безпосередньо військове духовенство, а по-друге, представники парафіяльного та чорного духовенства, які «працювали» з військовими. Адже військове духовенство мало і особливий статус, і особливу систему підпорядкування, відрізняючись від духовенства парафіяльного і того чернецтва, яке не було залучене до справи «окормлення» військових. При цьому категорія духовенства, яке виконувало релігійні треби у військових формуваннях чи до парафії яких належали військові, була вельми строкатою: слід розрізняти статус духовних осіб, які служили на судах, при військових

шпиталях, у полках, фортецях, адміралтейських, військових поселеннях, у військових навчальних закладах, козацьких військах тощо.

Знаковими в справі розширення цікавого нам духовенства на дві категорії стали нововведення кінця XVIII – початку XIX ст. Саме тоді друга категорія в більшості питань зберігала ту залежність від місцевої єпархіальної влади, яку мала і раніше. Перша ж категорія відтепер мала справу з новими структурами, влаштованими у духовному відомстві, і обсяги її взаємодії з місцевими консисторіями та архієреями значно скоротились. При цьому слід пам'ятати, що склад і статус категорій не був сталим і неодноразово коригувався.

Інтерес Я.П. Новицького до історії військового духовенства напряму пов'язаний із вивченням олександрівським дослідником церковного минулого регіону, і, зокрема, історії храмів і духовенства Олександрівської фортеці (згодом – міста Олександрівська).

Між іншим, документи релігійних установ мають велику питому вагу серед матеріалів Якова Павловича Новицького, що зберігаються у фонді історичних матеріалів Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського. Серед справ із позначкою “Збірка Новицького” досить репрезентативними є матеріали Олександрівського, Павлоградського, Маріупольського духовних правлінь за 1770 – 1840 рр. Для усвідомлення цього, достатньо ознайомитись хоча б самими описами відповідного фонду Інституту рукопису:

Папери духовного правління Олександрівської фортеці: розписка попа в отриманні грошей на збереження від запорожців, призначення попів тощо (1773 – 1777 рр.). – Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, ф. II: Фонд історичних матеріалів, спр. 24156-24163;

Папери духовного Олександрівського правління: сповідальні книги, кількість жителів по парафіях (1784 – 1790 рр.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24164-24166;

Папери духовного Олександрівського правління: указ коменданту Дніпровської лінії про платню попу, уривки метричних записів, ведення їх, будівництво церкви в с.Покровській, різні справи про церковників (1785 – 1786 рр.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24167-24176;

Папери духовного Олександрівського правління, Павлоградського, Новомосковського: церковні справи, призначення попів, платня, заборона служби, збори грошей на церкву, відомості про попів сел. Григорівни, Андріївки (1787 – 1815 рр.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24184-24195;

Папери Олександрівського, Павлоградського, Новомосковського духовного правління: вінчання в домі, уривки метричних записів, церковні справи, відомості про попів (1788 – 1810 рр.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24196-24204;

Папери Олександрівського, Павлоградського, Новомосковського духовного правління: будовання батальйонної школи, відомості про попів с. Григорівки, Андріївки, арешт дячка (1789 – 1801 рр.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24205-24212;

Папери Павлоградського духовного правління: бажання католички охреститися, призначення попів, церковників, укази про війну (1791 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24222-24227;

Папери Павлоградського і Олександрівського духовного правління: вимога консисторії про відчит за церковні гроші, шахрайство попа, втеча дячка,

сповідальні записи, відомості про попів (1792 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24228-24233;

Папери Павлоградського духовного правління: про пияцтво попів і церковників, про призначення попів (1794 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24240-24244;

Папери Павлоградського духовного правління: про призначення дітей полонених магометанами (1795 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24245-24250;

Папери Павлоградського і Олександрівського духовного правління: призначення попів по далеких слободах, насильство кордонного офіцера над попом, сповідальні записи (1796 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24251-24254;

Папери Павлоградського духовного правління: церковні справи, опис метричних книг, число парафіян, будування церкви поміщиком (1796 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24255-24263;

Папери Олександрівського, Павлоградського духовного правління: призначення попів, читання указів, сповідальні книги, відомості про попів (1797 – 1798 рр.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24264-24268;

Папери Павлоградського і Олександрівського духовного правління: листування з комендантом Олександрівської фортеці про церковні справи, реєстр церков, відомості про попів, вбивство підданих поміщиком, указ про землю попам (1798 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24269-24276;

Папери Маріупольського і Павлоградського духовного правління: церковні справи, відчит попів, плата за треби, здирицтво за треби, підписка, що попи не будуть обробляти церковні землі; крадіжки в церквах тощо, хто від чого помер, про лікарів тощо (1799 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24277-24287;

Папери Маріупольського духовного правління: про Гуляй-Поле, церковні справи, сповідальні розписи, опис збудованої церкви (1799 – 1801 рр.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24288-24292;

Сповідальні книги с. Конські Роздори Маріупольського повіту (1800 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24293;

Папери Павлоградського духовного правління: заборона попам втручатися в справи селян з приводу повстання селян у Румянцева, суперечки попа з прикащиками, п'янство попів, накази про не вживання церковників як слуг, дотримання уставу тощо; епитимія за згвалтування (1800 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24294-24307;

Папери Маріупольського духовного правління: про селище Токмак, кількість людності, громадські обов'язки, про повинність опалення військових команд, скасування кріпості, будування архіерейського дому, малювання іконостасу (1799 – 1819 рр.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24309-24320;

Папери Маріупольського духовного правління: про старообрядців, призначення попів, епитимія, про іконописця тощо; укази і маніфести (1801 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24321-24329;

Папери Маріупольського і Павлоградського духовних правлінь: наказ попам, покарання бунтуючих селян, свідцтво поміщиків про дозвіл женитися кріпакам, сварка попа з поміщиком, укази і маніфести (1802 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24330-24335;

Папери Павлоградського духовного правління: свідцтва про дозвіл одружитися кріпакам, запис в міщани, реєстр ногайських орд; укази (1803 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24336-24339;

Папери Маріупольського і Павлоградського духовних правлінь: про будування церкви в с.Куриловському, двоєженство; живописець для церкви, сповідальні записи і відомості попів (1804 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24340-24344;

Папери Олександрівського, Маріупольського духовного правління: перепис церков Маріупольського повіту, перелік поселень, реєстр метричних книг, кара за двоєженство, будування церкви, перелік поміщицьких підданих сл.Улянівки, указ про війну з французами (1805 – 1806 рр.).- Інститут рукопису, ф. II, спр. 24345-24349;

Папери Маріупольського духовного правління про будівництво церкви, платню попам, непристойну поведінку попів, майно Полоцької, укази і маніфести про війну тощо (1806 р.).- Інститут рукопису, ф. II, спр. 24350-24357;

Папери Маріупольського духовного правління: церковні справи, про поховання померлих, парафії, злочини попів, хрещення дітей, що народилися в полоні, школи, грошові збори з попів тощо (1808 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24358-24368;

Папери Олександрівського духовного правління: про померлих і від яких хвороб, безчинство попів, одруження з четвертим чоловіком, приходські школи, указ про відчити, мир зі шведами тощо (1809 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24369-24378;

Папери Олександрівського духовного правління: будівництво нових церков, щеплення віспи, питівні доми, церковні записи, збори, метричні книги тощо (1810-1812 рр.).- Інститут рукопису, ф. II, спр. 24380-24387;

Папери Олександрівського духовного правління: про війну з французами, біженців, збори грошей, рекрути, маніфести; школи, віспа тощо (1811 – 1812 рр.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24388-24397;

Папери Олександрівського духовного правління: розшуки біглих, силуване притягнення в донські козаки, відомості про померлих, кількість населення, церковні збори на війну, відомості про попів, про чуму, віспу, маніфест про війну (1813 р.).- Інститут рукопису, ф. II, спр. 24398-24405;

Папери Олександрівського духовного правління: будівля нових церков, “расторжение брака”, шахрайство попів, сповідальні записи, формуляри тощо (1814 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24406-24416;

Папери Олександрівського духовного правління: сповідальні книги, безчинство попа, будування церков, указ про венський конгрес, ревізія тощо (1815 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24417-24422;

Папери Олександрівського духовного правління: прибутки і видатки, записи померлих, метричні книги, сповідальні записи, втеча попа з монастиря, церковне покаяння, форми поминок царської родини (1817 – 1819 рр.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24423-24434;

Папери Олександрівського духовного правління: сповідальні і метричні книги, гвалтування, свічний збір, неправильне вінчання, передержка біглих тощо (1820 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24435-24443;

Папери Олександрівського духовного правління: будування церкви, кладовища, вимогательство попа, церковне покаяння, опис церкви, сповідальні записи (1821 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24444-24451;

Папери Олександрівського духовного правління: вимога до попів віддавати синів до семінарії, відомості про народження і смерті (1822 – 1840 рр.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24452-24453;

Папери Олександрівського духовного правління: щеплення віспи, розорення церкви попом, сповідальні записи, розпис населення с. Петровського, голод (1823 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24454-24460;

Папери Олександрівського духовного правління: голод, указ селянам слухати поміщиків і платити податки, коронування Миколи I тощо (1824 – 1830 рр.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24461-24465;

Папери Олександрівського духовного правління: про згвалтування, холеру, церковні справи, указ про заборону учитися за кордоном (1831 р.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24466-24478;

Папери Олександрівського духовного правління: ревізькі казки, віддача лісів монастирям, про попів, що були з запорожцями під Турком, голод, прийом в робочі дні жінок з немовлятами, церковні справи (1833 – 1834 рр.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24479-24488;

“Петровская крепость” – розпис населення козачого селища “Петровская крепость” – розпис населення козачого селища Петровського, сповідальні книги (1801 – 1836 рр.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24489-24494;

Сповідальні розписки, відомості про духовенство, відомості про церкви, метричні записи (1824 – 1840 рр.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24495-24530;

Справа Олександрівського духовного правління: складання таблиці померлих, що народилися та одружилися (1813 – 1837 рр.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24897;

Церковні папери Олександрівської фортеці і сповідальні записи, офіційне листування про церковні справи, царські маніфести, укази тощо (1789 – 1810 рр.). – Інститут рукопису, ф. II, спр. 24899 [2, 53-62].

І серед цих матеріалів знаходимо чимало документів безпосередньо з історії військового духовенства.

Разом із тим, Я.П. Новицький аж ніяк не обмежився самим збиранням відповідних документів. Він активно вводить їх до наукового обігу, як у численних археографічних публікаціях, так і в інших своїх роботах. Серед останніх особливе місце, безумовно, посідає “Історія міста Олександрівська у зв’язку із історією виникнення фортець Дніпровської лінії 1770-1806 р.”. Оскільки перші десятиліття історії цього населеного пункту були напряму пов’язані з Олександрівською фортецею, цілком природно, що тут знаходимо чимало даних саме про духовенство, що задовольняло духовні потреби військових фортеці. Тим більше, що при написанні цієї праці Яків Павлович широко використовував документи архіву Покровського собору. У передмові до “Історії міста Олександрівська...” дослідник записав: “Первые три главы составлены по рукописным, нигде еще не напечатанным документам Запорожского сечевого архива за 1770 - 71 годы, любезно доставленные нам, в свое время, покойным А.А. Скальковским... Затем остальные 6 глав составлены по материалам, почерпнутым на месте из старейшего архива Покровского Собора (с 1774 г.), а равно архивов Предводителя Дворянства, Городской Управы и Уездного казначейства (все три с 1797 г.). В последних архивах, и в особенности церковном, мы нашли ценные сведения о военных учреждениях и штате Александровской крепости и всей Днепровской линии; о первых шагах колонизации дикого поля; возникновении хуторов, деревень и сел на ранговых дачах помещиков; возникновении казенных войсковых слобод; заведении церковных приходов, духовных учреждений, а равно о духовенстве и бытовой стороне его жизни...” [4, 185-186].

Стосовно храму, в якому військові фортеці задовольняли духовні потреби, Новицький писав, що Покровська церква була зведена в 1773 р., а в 1788 р. вже була спорохневілою, тому її розібрали і замість того звели нову, просторнішу. Коли ж більш ніж через 100 років на її місці стали зводити кам'яний Покровський собор, при його закладці 22 травня 1886 р. «на месте прежнего престола, в склепу найдены были две небольшие одна на другую положенные каменные плиты, каждая в 3 вершка толщины; на первой из них высечен крест с изображением по сторонам, знаков: ис. х. ни. ка; на второй, сподней, с совершенно гладкою поверхностью отмечен 1788 год; на ней же лежала свинцовая 12 ½ дюймов длины 8 ¼ ширины со срезанными углами доска с надписью о времени заложения собора; под последней плитой и около – несколько серебряных и медных монет времени Екатерины II. Затем, в стороне от верхних плит, крестообразно положено два грубо отесанных булыжника с высеченными на них крестами. Камни эти, надо полагать, представляли первую закладку церкви Инженерною командою в 1773 году. На свинцовой доске изображено:

“Освятися жертвенник Господа Бога и Спаса нашего Иисуса Христа во храм Покров Пресвятыя Богородицы, при державе благочестивейшия самодержавнейшия великия Государыни Нашея Императрицы Екатерины Алексеевны всея России и при наследнике ее благоверном государе цесаревиче и Великом князе Павле Петровиче и супруге его благоверной Государыне Великой княгине Марии Федоровне и благоверных Государех и великих князьях Александре Павловиче и Константине Павловиче и благоверных государынях и Великих Княжнах Александре Павловне, Елене Павловне, Марии Павловне и Екатерине Павловне, по благословению Святейшего Правительствующего Синода в Епархии Архиепископа Амвросия Екатеринославского и Херсониса Таврическаго, в лето от рождества Христова 1788 индикта 5, месяца Июля (31) числа, на память святого праведного Евдокима. (На обратной стороне доски) заложен в Александровском посаде Павлоградским протопопом Алексеем Хандалеевым, старшего священника Федора Кошевского и Ктитора мещанина Андрея Драгана и коего общества коштом”.

Новицький зазначає, що у 1789 р. на кошт військових чинів у казенній будівлі Олександрівської фортеці було влаштовано другу Олександро-Невську церкву зі штатним військовим священником [4, 218-220]. Про цю споруду знаходимо у Новицького і таку інформацію: “Александро-Невская церковь существовала в крепости до 1827 года, т.е. до постройки новой церкви в ближайшем селе Вознесенке, крестьяне которого по своей численности составляли главный приход ее. Затем из одного судебного процесса (“Дело о грабительски забранных в ночь на 7 августа 1808 г. Вознесенскими крестьянами Тимофеем Гайдуком, Никитой Гончаренком, Тимофеем Тихоновским и др. в числе 18 душ, – дверей, окон, досок, железа и проч. из бывшей Александро-Невской церкви и перенесенных во вновь устроенную Вознесенскую церковь”) узнаем, что в 20-х годах здание Александро-Невской церкви принадлежало уже титулярн. советн. Гранобарскому и пожертвовано на слов купеческому и мещанскому обществу г. Александровска на построение колокольни при Покровском соборе” [4, 229].

Я.П. Новицький подає наступну хронологію священників фортеці і Олександрівська:

1772 г. Наместник, свящ. Евфимий Савурский.

1773 – Иоанн Коваленский.
1774 – 75 – Иоанн Веселовский.
1773 – 86 – протопоп Роман Кошевой.
1774 – 85 – священ. Феодор Тисаревский.
1785 – 86 – Павел Алексиев.
1786 – 806 – протопоп Феодор Кошевой.
1788 – 806 – священ. Стефан Кошевой.
1798 – 1805 – Стефан Малинский” [4, 228].

Про біографію самого “дієвого і освіченого” з них, Феодора Кошевського, Новицький пише: “образование получил он в Кременчугской школе, где обучался греческому и немецкому языкам, арифметике, рисовальному искусству и нотному паргетному пению. В 1772 году командиром Днепровской линии генералом Чертковым, определен в штат этой линии к походной церкви при 5-м Днепровском батальоне в Александровской крепости – церковником, в 1777 году архиепископом Евгением рукоположен во диаконы; в 1781 г. архиепископом Никифором рукоположен во священники в Кирилловскую крепость к батальонной походной Григорьевской церкви; в 1786 году, по повелению обер-коменданта Александровской крепости генерал-майора Ланова переведен снова в Александровскую крепость к Покровской церкви, в 1790 г. назначен в походную Александро-Невскую церковь, устроенную в самой крепости Александровской; в 1799 г. митрополитом Гавриилом произведен в протоиереи; в том же году, вместе с Днепровским батальоном, походной Александро-Невскою церквью и причтом был в походе на р. Днестр, где находился при Тираспольской крепости в корпусе генерала барона Шица; в 1800 году, по расформировании Днепровского пограничного батальона, согласно указу Военной Коллегии, оставлен в Александровской крепости, при вновь образованной инвалидной роте.

В том же формуляре протоиерею Кошевому ставится в заслугу то, что в 1803 году 29 апреля, когда проданы были с аукциона ветхие казенные здания крепости, а в том числе и здание линейной аптеки, где помещалась Александро-Невская церковь, он “с излишком возвратил покупщику уплаченную сумму, отремонтировал здание и утвердил непоколебимость церкви”.

Помимо пастырских обязанностей, протоиерей Кошевский с 1808 по 1820 г. состоял членом Александровского Духовного Правления, с 1811 до смерти – членом Оспенного комитета. Умер в 1822 году, 70 лет, оставив вдову и двух дочерей без средств и крова” [4, 228-229].

Згідно з Новицьким, духовенство Олександрівської фортеці отримувала наступну платню: “по третям года, из комиссариатской суммы жалованье – священник по 100 р., а церковники по 20 р. в год. По именному указу 28 июня 1794 года оклад этот увеличен: священнику определено 120 и церковникам по 21 р. ассигнациями. Из этого, более чем скромного жалованья, производился еще вычет: с священника по 2 ½ и причетников по 1 коп. с рубля на госпиталь и медикаменты. Кроме денежного жалованья, церковники пользовались провиантом, получая в год “муки ржаной по 3 четверти осьмичетвериковых и круп гречневых по 18 гарнцев”. Затем, как священнику так и причетникам, дрова или камыш выдавались на отопление одной печи” [4, 230].

У працях Новицького міститься й ціла низка інших даних про духовенство, що задовольняло духовні потреби військових. Ці матеріали ще чекають на систематизацію та глибоке вивчення. Їх співвіднесення з неопублікованими архівними джерелами може стати міцним підґрунтям для створення

комплексного дослідження з історії військового духовенства регіону. Саме написання такої праці і є найважливішою перспективою розгортання тематики, зазначеної в назві нашої розвідки.

Джерела та література:

1. Крестьянников В.В. Участие иеромонахов Балаклавского Георгиевского монастыря в Крымской (Восточной) войне 1853 – 1856 гг. // Взаимоотношения религиозных конфессий в многонациональном регионе. Сборник научных трудов. — Севастополь, 2001. — С. 111 – 117.
2. Лиман І.І. Архівні матеріали з релігійної історії Південної України останньої чверті XVIII – першої половини XIX ст. в спадщині Я.П. Новицького // Матеріали Перших Новицьких читань. 24 жовтня 2002 р. — Запоріжжя: РА „Тандем-У”, 2002.—С. 53 – 62.
3. Лиман І.І. Матеріали Херсонського духовного правління про флотське та армійське духовенство регіону наприкінці XVIII – на початку XIX ст. // Південний архів.— Вип. 12. — Херсон: вид-во ХДУ, 2003. — С. 147 – 154.
4. Новицький Я.П.. История города Александровска в связи с историей возникновения крепостей Днепровской линии. 1770-1806 гг. // Новицький Я. Твори в 5-ти томах. Т. 1. – Запоріжжя: ПП «АА Тандем», 2007. — С. 184-303.
5. Серединський О.В. Чорноморські адміралтейські поселення у 1790 – 1829 рр. // Наукові праці. Т. I. — Миколаїв, 1998. — С. 17 – 21.

Микола Єременко (Бердянськ, Україна). Інформація про військове духовенство Південної України в спадщині Я.П. Новицького

Стаття присвячена аспекту наукової спадщини Я.П. Новицького, пов'язаному з історією духовенства, яке задовольняло духовні потреби військових. При цьому увага звертається на дві категорії підлеглих духовного відомства. По-перше, це безпосередньо військове духовенство, а по-друге, представники парафіяльного та чорного духовенства, які «працювали» з військовими на півдні України і, зокрема, в Олександрівській фортеці.

Ключові слова: військове духовенство, Я.П.Новицький, Олександрівськ.

Николай Еременко (Бердянск, Украина). Информация о военном духовенстве Южной Украины в наследии Я.П. Новицкого.

Статья посвящена аспекту научного наследия Я.П. Новицкого, связанному с историей духовенства, удовлетворявшего духовные потребности военных. При этом внимание обращается на две категории подчиненных духовного ведомства. Во-первых, это непосредственно военное духовенство, а, во-вторых, представители приходского и черного духовенства, «работавшие» с военными юга Украины, в частности, Александровской крепости.

Ключевые слова: военное духовенство, Я.П. Новицкий, Александровск.

Nickolaj Eremenko (Berdyansk, Ukraine). Information About Military Clergy of Southern Ukraine in Heritage of Ya.P. Novitskiy. The article is dedicated to the history of the clergy, which served among servicemen, as an aspect of scientific heritage of Ya.P. Novitskiy. The attention is paid to two categories of clergy: the first, specific military clergy; the second, representatives of parish clergy and monks, who worked servicemen in the South of Ukraine and especially in Aleksandrovsk' fortress.

Key words: military clergy, Ya.P. Novitskiy, Aleksandrovsk.